

Lärarhandledning

KÄLLKRITIK OCH DIGITAL KOMPETENS

Digitala lektioner
INTERNETSTIFTELSEN

KÄLLKRITIK OCH DIGITAL KOMPETENS

Lärarhandledning

KÄLLKRITIK OCH DIGITAL KOMPETENS

Författare

Boel Nygren

Fotografi

Kristina Alexanderson

Illustration

Anderas Carlsson, Henrik Öhberg

Texten och bilderna skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons, Erkännande 4.0 Internationell.

Internetstiftelsen
Org.nr. 802405-0190
www.internetstiftelsen.se

FÖRORD	5-6	
DET HÄR ÄR DIGITALA LEKTIONER	7-10	
KÄLLKRITIK OCH DIGITAL KOMPETENS	11-20	
I KLASSRUMMET	21-22	
TEMA INTERNET OCH WEBBEN	23-27	
TEMA INFORMATIONSSÖKNING	28-33	
TEMA KRITISK GRANSKNING	34-38	
TEMA NÄTETS OLIKA MEDIEFORMAT	39-42	
TEMA SOCIALA MEDIER	43-47	
TEMA MED BILDEN SOM KÄLLA	48-52	

FÖRORD

Vad ska undervisning i digital kompetens innehålla? Nyckeln till svaret ligger i att förstå att digital kompetens är en föränderlig och pågående process som vi kontinuerligt behöver erövra och arbeta med.

Digitala lektioner lyfter flera aspekter av digital kompetens: från praktiskt arbete med grunderna i programmering till lektioner om digital källkritik och om hur digitaliseringen har påverkat våra värderingar och vår kommunikation. Samtalet har rört sig från att uppmärksamma hur du själv använder nätet i olika sammanhang till att diskutera vilken betydelse internet har för människors möjlighet att få tillgång till kunskap, välfärd och tjänster.

Idag är digital kompetens en förutsättning för att som medborgare kunna verka i ett demokratiskt samhälle. Vi behöver kunna använda en digital identitet och hantera inloggningar i olika system för att ta del av kvitton, beslut och journaler. Alla behöver kunna ta del av och använda kunskap och information från nätet för att göra aktiva och medvetna val. Men det räcker inte att bara ha det praktiska kunnandet. Digital kompetens är också att förstå och förhålla sig till de digitala lösningar vi använder. Alla behöver ha förståelse för vilken kunskap och information på nätet som är korrekt och relevant. Vi behöver veta och förstå vad en digital identitet innebär samt ha kunskap om varför och mot vad vi behöver skydda oss själva och vår personliga information i ett digitalt liv. Tidigare fanns en klar gräns mellan det som var digitalt och det som var analogt i livet. Idag rör sig både individer och samhälle gränslöst mellan det digitala och det analoga. Frågan är om dagens barn och unga ens kan förstå att en sådan gräns en gång har funnits.

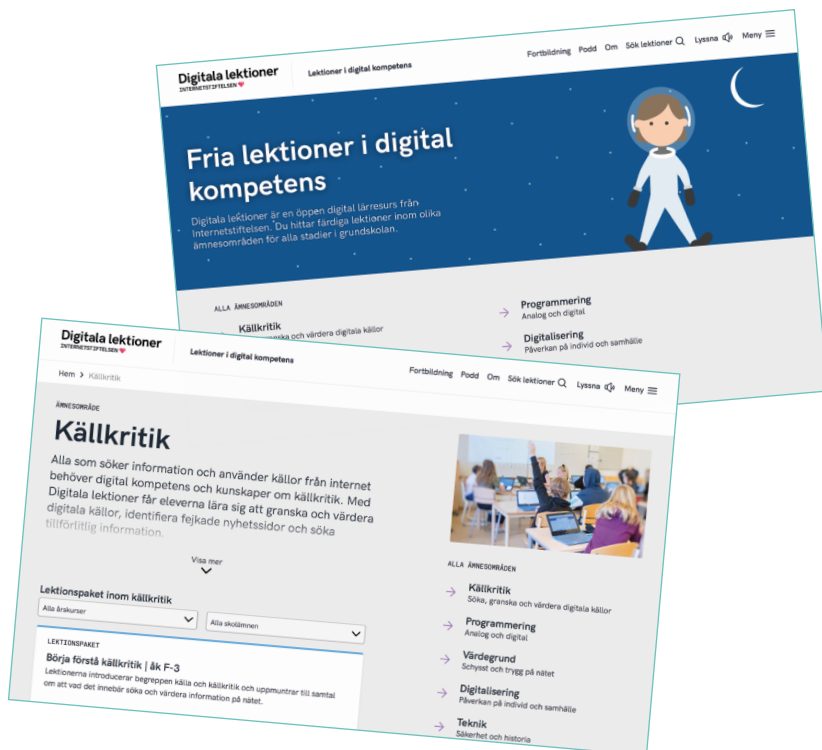
Till dig som lärare

Den här handledningen belyser hur kritiskt tänkande är en central del i den digitala kompetensen och lyfter särskilt de delar av den digitala kompetensen som handlar om informationssökning och källkritik. Den innehåller grundläggande kunskap om digital källkritik, ett samlande begrepp för de bägge processerna informationssökning och källkritisk granskning av källor på nätet.

Handledningen består av tre delar. Första delen förklarar vad lektionsbanken Digitala lektioner innehåller och hur den är uppbyggd. Handledningens andra del behandlar en del av det stoff elever behöver ha kunskap om för att bli trygga i, och bättre på, digital källkritik. I anslutning till innehållet i andra delen finns även förslag på frågeställningar som du kan använda för vidare reflektion på egen hand eller tillsammans med kollegor. Handledningens avslutande del innehåller förslag på teman kopplade till informationssökning, källkritik och digital kompetens. Där hittar du tips på lektioner från Digitala lektioner och praktiska exempel på hur du kan arbeta med digital källkritik i klassrummet.

DET HÄR ÄR DIGITALA LEKTIONER

Digitala lektioner, digitalalektioner.se, är en öppen och kostnadsfri digital lärresurs från Internetstiftelsen. Lektionsbanken innehåller ca 140 färdiga lektioner med fokus på skrivningarna om digital kompetens i läroplanen för grundskolan, Lgr11. Lektionerna spänner över många skolämnen och olika aspekter av digital kompetens. Målet med lektionsbanken är att den ska ge alla lärare möjlighet att utveckla alla elevers digitala kompetens.

Ämnesområden och lektionspaket

Det ska vara enkelt att komma i gång och arbeta med digital kompetens. Därför har vi delat in lektionerna i fem ämnesområden: Källkritik, Programmering, Värdegrund, Digitalisering och Teknik. Varje ämnesområde innehåller ett varierande antal lektionspaket för grundskolans tre stadier, årskurs F-3, 4-6 och 7-9.

Indelningen är till för att du som lärare enkelt ska kunna välja det ämnesområde och lektionspaket som bäst motsvarar dina och dina elevers behov för tillfället. Varje lektionspaket innehåller två till sju färdiga lektioner som är kombinerade för att ge dig och dina elever en bra ingång till olika aspekter av digital kompetens. Du väljer själv i vilken ordning du vill använda de olika lektionspaketen och lektionerna. Det är bara i ämnesområdet Programmering som lektionerna har en tänkt progression.

Ämnesområde Källkritik

Lektionerna i lektionspaketen inom ämnesområdet Källkritik är kombinerade utifrån fyra aspekter: informationssökning, källkritik och källtillit, upphovsrätt och att använda/dela källor. När du och dina elever har gjort lektionerna i ett lektionspaket har ni alltså fått möjlighet att arbeta med de fyra viktiga aspekterna av att använda källor och digital kompetens.

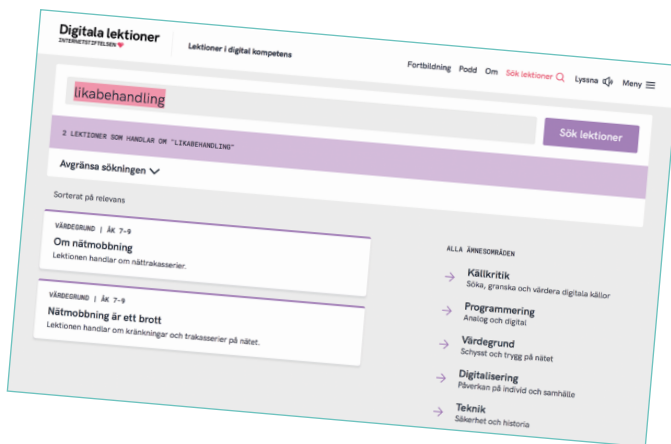
Få förberedelser, många möjligheter

Lektionerna på Digitala lektioner är framtagna för att kunna användas i klassrummet med få eller inga förberedelser. Lektionerna vänder sig direkt till eleven. Du väljer om dina elever ska ta del av innehållet på sina egna skärmar eller om du vill använda projektorläget och låta gruppen arbeta gemensamt. Längst ner på varje lektionssida finns information till dig som lärare. Om du öppnar fliken Läroplanskopplingar hittar du kopplingar till kursplanen. Under fliken Lärarinstruktioner står mer om syftet med lektionen, där finns även tips kring förståelse, genomförande och fördjupning. Vill du ladda ner lektionsinnehåll för att spara eller dela med dina elever eller kolleger kan du välja att göra det som pdf, med Google Drive, i Google Classroom, Microsoft Teams eller sociala medier.

Allt innehåll i lektionsbanken är fritt att använda, anpassa och göra om. Du kan enkelt välja de delar av lektionsbanken som passar dina ämnen, årskurser eller elevers behov. Använd de färdiga lektionspaketen eller finn dina favoritlektioner från hela lektionsbanken. Till varje ämnesområde finns en handledning med förslag på teman som ytterligare breddar och fördjupar olika delar av den digitala kompetensen. Med hjälp av sökfunktionen kan du filtrera din sökning

utifrån Digitala lektioners ämnesområden, utifrån skolämne och årskurs eller skriva in sökord för att hitta en specifik lektion.

KÄLLKRITIK OCH DIGITAL KOMPETENS

Idag möter vi information och fakta i en mängd olika format i vår digitala vardag. Skolans övergripande uppdrag att arbeta med informationssökning och källkritik lyfts redan i läroplanens (Lgr11) första kapitel där det under rubriken Skolans värdegrund och uppdrag står att *"Eleverna ska kunna orientera sig och agera i en komplex verklighet med stort informationsflöde, ökad digitalisering och snabb förändringstakt. // Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska information, fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ."* Att kunna granska information, skilja fakta från åsikter och veta hur man väljer mellan olika källor i en digital kontext är kunskaper och förmågor som barn och unga behöver få undervisning om och möjlighet att träna på. Källkritik i en digital kontext handlar om att granska och värdera ett faktiskt innehåll, men också om att kunna söka samt sälla och välja från sitt sökresultat. Det handlar om att granska och värdera sin sökning.

Skolans uppdrag

Digital kompetens är de kunskaper, förmågor och färdigheter vi behöver för att leva och verka i ett digitalt samhälle. Digital kompetens innebär även att lära sig analysera och värdera de kunskaperna, färdigheterna och förmågorna för att kunna förstå hur de används och tillämpas i samhället idag.

Skolverket definierar digital kompetens i fyra punkter:

- att förstå digitaliseringens påverkan på samhället
- att använda och förstå digitala verktyg och medier
- att ha ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt
- att lösa problem och omsätta idéer i handling

Arbetet med att utveckla elevernas förmåga att söka, granska och värdera olika slags fakta, åsikter och information är ett uppdrag som rör alla som är verksamma i skolan. Tillgång till ett skolbibliotek med en engagerad skolbibliotekarie är naturligtvis värdefullt i det arbetet.

Läroplanen uttrycker att skolans mål är att varje elev:

- kan använda såväl digitala som andra verktyg och medier för kunskapssökande, informationsbearbetning, problemlösning, skapande, kommunikation och lärande
- kan använda sig av ett kritiskt tänkande och självständigt formulera ståndpunkter grundade på kunskaper och etiska överväganden
- kan lära, utforska och arbeta både självständigt och tillsammans med andra och känna tillit till sin egen förmåga

Alla frågeställningar och praktiska övningar kring digital kompetens som finns i lektionerna under Digitala lektioners ämnesområde Källkritik är framtagna för att ge eleverna möjlighet att utifrån sina erfarenheter och på sin nivå

få undersöka och förstå digital informationssökning och digital källkritik. Lektionerna ger dem rikliga tillfällen att pröva och öva sitt kritiska tänkande och lära sig navigera tryggt och säkert i ett digitalt medie- och informationslandskap.

FUNDERA OCH REFLEKTERA: Hur ser undervisningen i digital kompetens ut på din skola? Ge exempel på hur ni arbetar i din skola med skrivningen om att elever ska kunna agera och orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde. Finns det skillnader mellan hur du och dina kollegor har tolkat den skrivningen? Vad menas med uttrycket "komplex verklighet"? Hjälps åt att hitta exempel som ligger nära era elever.

Informationssökning och källkritik i kursplanerna

Att kunna söka information i en digital kontext och kritiskt granska såväl analoga som digitala källor är del av det centrala innehållet i flera av grundskolans ämnen. Även om det finns skillnader i de olika kursplanernas skrivningar – där till exempel svenskämnet kursplan har mer fokus på tekniker och metoder för att söka och granska än vad övriga ämnen har – så lyfts betydelsen av kritiskt tänkande i relation till ämneskunskapen i flertalet ämnen. Här följer ett urval av skrivningar från det centrala innehållet i olika ämnen och årskurser i den kursplan som gäller i grundskolan från 2022. De rör alla förmågan att söka och kritiskt granska källor av olika slag:

- samtal om källors användbarhet och tillförlitlighet (samhällskunskap)
- skillnaden mellan saklig konsumentinformation och annan påverkan (hem- och konsumentkunskap)
- informationssökning i böcker, tidskrifter och på webbplatser för barn samt i söktjänster på internet (svenska)
- hur budskap, avsändare och syfte kan granskas med ett källkritiskt förhållningssätt (samhällskunskap)
- informationssökning, kritisk granskning och användning av information (naturorienterande ämnen)
- hur man jämför källor och prövar deras tillförlitlighet med ett källkritiskt förhållningssätt (svenska)
- sökning av enkel information i ett avgränsat urval av muntliga och skriftliga källor (moderna språk)
- värdering av källornas relevans utifrån historiska frågor (historia)

Informationssökning och källkritik i skolan

I samhälls- och naturorienterande ämnen utgår arbetet i klassrummet ofta från att inhämta kunskap och behandla fakta och information från flera olika källor. Lärobok, lärarens genomgång, artiklar, diagram, genomföra undersökningar och

laborationer – det är och har länge varit kärnan i undervisningen. Där liksom i svenskämnet har kritisk granskning och det kritiska tänkandet varit förmågor som skolan länge haft i uppdrag att arbeta med. När så gott som alla källor till information har flyttat från fysiska boksidor och det talade ordet till text, bild och film på skärmen har kunskaper om informationssökning och källkritik ökat i betydelse. I klassrummet handlar det om att i både teori och praktik stärka elevers kritiska tänkande och deras förmåga att granska och värdera information i olika sammanhang.

FUNDERA OCH REFLEKTERA: Varför är det viktigt att elever får undervisning i digital källkritik? Vilket ansvar har skolan och vilket ansvar har hemmet när det gäller att ge barn och unga utbildning i digital källkritik? Vilka delar av det centrala innehållet i ditt ämne har kopplingar till informationssökning och källkritik? På vilket sätt kan digital källkritik vara en del av arbetet i klassrummet kopplat till de delarna av det centrala innehållet?

MIK och digital kompetens

År 2011 presenterade UNESCO ett ramverk för lärare och lärarutbildningar med fokus på medie- och informationskunnighet, i Sverige förkortat till MIK. MIK är ett samlingsbegrepp för de kompetenser vi behöver för att kunna hantera, värdera och analysera information från olika slags analoga och digitala medier. Digital kompetens – där digital källkritik ingår – är en av dessa kompetenser inom medie- och informationskunnighet. MIK och digital kompetens används ibland som likalydande; och på många vis överlappar de bägge begreppen varandra. Vill du läsa mer om MIK är Statens Medieråd en bra källa.

FUNDERA OCH REFLEKTERA: Hur hänger MIK-begreppet, digital kompetens och källkritik ihop? Hur och när använder ni de olika begreppen i er skola?

Lyft samtalet om digital källkritik

År 2017 genomförde Internetstiftelsen tillsammans med forskare från Lunds universitet en studie kring undervisningen i informationssökning och källkritik i grundskolans årskurs 9 (Carlsson och Sundin, 2018). Undersökningen visade bland annat att: *"källkritikens traditionella kriterier – äkthet, tid, beroende, tendens – dominerar undervisningen i källkritik. Informationssökning är som undervisningsinnehåll ganska osynlig, särskilt när den diskuteras i samband med bedömning. Både när det gäller informationssökning och källkritik saknas till stor del en infrastrukturell förståelse"*. Infrastrukturell förståelse handlar

till exempel om att förstå hur internet fungerar, vilken roll algoritmer har för våra flöden i sociala medier eller hur information kategoriseras och lagras på nätet. Undersökningen visade att det saknas ett strukturerat kollegialt samtal om vad undervisning i informationssökning och källkritik bör innehålla och hur undervisningen ska se ut i olika ämnen.

Skolinspektionens rapport *Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap* publicerad 2018 ger en liknande bild. Det vill säga att undervisningen i att kritiskt granska analoga källor är god, men att motsvarande undervisning i digital källkritik saknas. Rapporten lyfter även betydelsen av att utveckla elevernas förmåga att kritiskt granska bild och rörlig bild, de medieformat barn och unga ofta tar del av på nätet.

FUNDERA OCH REFLEKTERA: I vilka sammanhang och hur mycket har det förekommit strukturerade samtal om digital källkritik i din skola? De två rapporterna som visar att det saknas undervisning i informationssökning och kritisk granskning av till exempel de olika medieformat som eleverna möter i källor på nätet har enbart tittat på undervisningen i åk 7–9. Vilken är din bild av hur undervisningen i digital källkritik ser ut i låg- och mellanstadiet?

Den källkritiska metoden

Källkritik är en metod som innebär att systematiskt granska källor och bedöma deras trovärdighet. Syftet är att ta ställning till om källan, vare sig den är analog eller digital, är trovärdig eller inte. I korthet handlar källkritik om att besvara en serie frågor för att bilda sig en uppfattning om en källas trovärdighet. Det handlar även om att hitta en källas ursprung och förstå vilket syfte den har.

Räcker inte de fem källkritiska frågorna?

Många elever får redan i förskolan lära sig de fem källkritiska frågorna vem, vad, var, när och varför? De frågorna är fortfarande grunden i ett metodiskt källkritiskt arbete. Men, digital källkritik startar redan i och med att man söker och väljer källa. Tillsammans med elever kan man visa den skillnaden i kritiskt förhållningssätt genom att helt enkelt omformulera och även skifta tempus i frågorna: Vem väljer du att söka information hos? Vad för slags källor söker du? Var, i vilka rum eller kanaler, söker du dina källor? Varför söker du dina källor just där? Hur hittar du källor du vill använda?

Vet alla vad en källa är?

Traditionellt har man delat in källor i tre typer. Skriftliga, som är text i alla dess former, till exempel en bok eller tidning. Muntliga, till exempel intervjuer,

vittnesmål och radioprogram. Materiella källor är fysiska ting som bär på information eller vittnesbörd om skeenden. Det kan vara en runsten eller ett allmogeskåp med målningar.

Källor värderas sedan olika beroende på om de är primärkällor, sekundärkällor eller tredjepartskällor. Enkelt uttryckt kan man säga att en primärkälla är den första publiceringen av ett resultat. Även primärkällor behöver granskas. Sekundärkällor återger något som den ursprungliga primärkällan har förmedlat. En undersökande tidningsartikel om något som hänt är till exempel ofta en sekundärkälla. Tredjepartskällan återger det som en sekundärkälla har meddelat. När vi skriver om något vi läst i tidningen i våra sociala medier är vi en tredjepartskälla.

Både producent och konsument

Digital informationssökning och källkritik handlar om att ha grundläggande tillgång till verktyg och metoder för att medvetet kunna hantera och bedöma källor på nätet. Sociala medier och internet gör att vi lever i en vardag där alla kan skapa och publicera information. På nätet finns många möjligheter för den som vill att utge sig för att vara någon annan än den de i själva verket är. Anonymiteten på internet kan göra kritisk granskning av en källa svårare eftersom det kan vara svårt att undersöka den eller hitta källans ursprung. Men det finns sätt, metoder, för att ta reda på vem som står bakom informationen på en webbplats och med rätt kunskap och teknik går det ofta att ta reda på vem som står bakom en källa på internet.

Öva eleverna i att ofta ställa kritiska frågor som:

- Är källan den den utger sig för att vara?
- Vad vill avsändaren?
- Vad är syftet med den här webbplatsen?
- Kan jag lita på denna källa?

Med vad och var ska jag börja?

Digital källkritik, att söka, hitta och kritiskt granska och värdera källor på internet, är en större utmaning än att avgöra om något är sant eller falskt. Kritisk granskning av en källa handlar lika ofta om att kunna skilja fakta från åsikter eller förstå hur vissa medieformat talar mer till våra känslor än andra. Den stora mängden information och nätets föränderlighet är två anledningar till att det inte enbart räcker att avgöra om en källa är sann eller falsk. Innehåll på nätet kan ändras snabbt och därmed förändras även en källas trovärdighet. För att vara källkritiska behöver barn och unga kunna mer än att ställa de klassiska källkritiska frågorna till sina valda källor.

De behöver:

- veta vad internet är och hur webben fungerar
- ha förståelse för informationssökning och hur den går till på nätet
- öva sin färdighet i att söka information
- kunna granska och analysera sina sökresultat
- förstå hur söktjänster fungerar
- veta vad en källa är och vilka skillnader som finns mellan digitala och analoga källor
- ha kunskap om några av de faktorer som påverkar deras sökresultat på nätet
- öva på att granska och värdera olika slags digitala källor
- kunna skilja på aktiva sökningar och rekommendationer utifrån algoritmer

FUNDERA OCH REFLEKTERA: Hur källkritiskt medvetna är eleverna i din skola? Finns det en risk att kritiskt tänkande och källkritisk granskning är något eleverna enbart kopplar till det som krävs av dem i skoluppgifter? Vilka konsekvenser kan det i så fall få för deras digitala liv i framtiden?

Granska och värdera webbplatser

Den del av internet vi vanligtvis menar när vi säger "det finns på nätet" är webben. Och det eleverna ofta använder som källor är olika webbplatser. Ett sätt att förklara vad en webbplats är för sina elever är att likna den vid en byrålåda, där byrån är webben. Lådorna i byrån fylls med det ägarna väljer att placera där och med hjälp av en webbläsare kan alla komma in i lådan och ta del av det som finns där. I arbetet med att kritiskt granska en webbplats behöver eleverna lära sig att titta på flera saker. Vem tillhör lådan? Vad ligger i den och varför har någon valt att skaffa sig lådan från första början? Vilket syfte har webbplatsen? Följande frågor kan vara till hjälp för att granska och värdera en webbplats.

Vem är avsändaren?

- Vem har skapat sajten? Är det en myndighet eller privatperson? Ett lärosäte? En organisation eller ett företag? Vilken betydelse har det för hur du värderar innehållet?
- Finns det en informations- eller kontaktsida som berättar vem eller vilka som står bakom sajten?
- Finns det andra uppgifter om vem som är avsändare?
- Hur värderar du kunskaperna du får om avsändaren? Hur påverkar det innehållet?

Vilket är syftet med webbplatsen?

- Vill den informera? Presentera fakta? Propagera för en åsikt? Sälja något? Underhålla? Har den flera olika syften?
- Är sajten reklamfinansierad eller inte? Hur påverkas innehållet av vilken sorts webbplats det är?
- Vem ska besöka webbplatsen? Vilken är målgruppen?

Vad säger innehållet om webbplatsen?

- Är innehållet komplicerat eller lätt att förstå?
- Är texterna välskrivna eller dåligt översatta?
- Stämmer angivna fakta? Hänvisas det till källor? Finns det något datum som visar när den uppdaterades senast? Fungerar länkarna?
- Kan du få samma information från andra ställen? Vilka andra webbplatser eller webbsidor länkar till den sajt du undersöker?

Vad är sökkritik?

Begreppet sökkritik används i samband med informationssökning i en digital kontext. Sökkritik innebär att ha ett kritiskt granskande förhållningssätt till tjänsterna vi använder när vi söker information. Sökkritik handlar bland annat om att förstå de sökningar vi gör och hur de påverkar vilka webbsidor vi besöker. Det handlar om att ha kunskap om hur sökmotorer som Google eller streamingtjänster som Netflix rangordnar och filtrerar sökresultat utifrån algoritmer. Ta gärna för vana att regelbundet lägga in moment där du och eleverna söker på nätet tillsammans. Förklara hur du gör, varför du väljer att söka som du gör och vad du förväntar dig att få för träffar. Låt sedan eleverna resonera om sökträffarna och värdera dem tillsammans. På så vis ökar elevernas möjligheter att göra mer träffsäkra sökningar på egen hand.

FUNDERA OCH REFLEKTERA: I vilken årskurs och i vilka ämnen bör undervisning om webben och sökkritik ligga? Vad säger kursplanen? Vilken roll kan fritidspersonal, bibliotekarier och annan övrig personal vid sidan av lärarna ha i arbetet med digital källkritik?

Källgranskning i sociala medietjänster

Sociala medier är webbplatser eller appar där vem som helst som har loggat in kan interagera och kommunicera med andra användare i realtid. Som användare av sociala medier kan du både själv nå och bli nådd av många andra användare. Den som delar vidare inlägg eller sprider information i sociala medier är en avsändare. Vem avsändaren är och i vilken kontext något sprids påverkar hur andra kommer att tolka och bemöta det som sprids. Våra vänner tror till

exempel mer på det vi delar, än på det som sprids av någon de inte känner alls. Våra perspektiv och erfarenheter avgör i vilken grad vi är kritiska till det andra sprider och delar. Sociala medier bygger ofta på att vi har en relation till dem vi delar information med, därför finns det risk att vi i vår vardagsanvändning glömmer att förhålla oss kritiska till det vi läser, ser och hör i våra flöden. I sociala medier behöver vi förhålla oss kritiska mot den information vi möter, även om den kommer från våra vänner. Elever behöver också bli medvetna om att den tekniska plattformen styr vilken information de får ta del av. Många har till exempel säkert märkt att det kan vara svårt att hitta tillbaka till något de nyss läste eller såg i sitt flöde. Eller reflekterat kring vilka bilder som tillåts och inte i sociala medier. Hur påverkar det oss att algoritmer sorterar bort bilder av bröst hos ammande kvinnor, men lämnar kvar barbröstade män i hotfulla positioner?

Vad är källtillit?

Källtillit är ett begrepp som ibland nämns i samband med digital källkritik. Källtillit på nätet handlar om att du ska "samla på dig" källor som du utifrån din kunskap, erfarenhet och källkritiska förmåga finner trovärdiga nog att kunna känna stor tillit till. Vilka källor det är varierar. En svårighet med att använda begreppet källtillit tillsammans med barn och unga är att de inte har den erfarenhet du som vuxen har. Dina elever har sällan kunskap, erfarenhet eller tillräckligt väl utvecklad källkritisk förmåga för att själva avgöra vilka sökresultat eller källor de kan känna tillit till. Därför är en viktig del i arbetet med digital källkritik i skolan att granska källor tillsammans med eleverna. De behöver öva på att se skillnad på källor utifrån deras funktion och syfte; kunna skilja kvällstidningsartikeln från en vetenskaplig artikel och en artikel från Nationalencyklopedin från en influencers blogg.

Källtillit handlar däremot inte om att sluta granska och värdera de källor vi har förtroende för eller tro att de källor vi har tillit till aldrig kan ha fel. Innan du kan avgöra vilken grad av tillit du har till en källa måste du fortfarande ställa dig grundläggande kritiska frågor som: Vad ska jag ha informationen från den här källan till? Ska jag föra informationen vidare? Rör informationen i källan ett omdiskuterat eller kontroversiellt ämne?

FUNDERA OCH REFLEKTERA: Använder du begreppet källtillit tillsammans med dina elever? Finns det källor som du uppmanar dina elever att lita mer på än andra? Vad är avgörande för att du ska rekommendera en källa till kollegor eller elever?

Våga ifrågasätta andras uppfattning

Källkritik i vardagen handlar om att jämföra, titta på vem som står bakom informationen, vem som är avsändare, skribent, fotograf och så vidare. I skolan kan barn och unga få möjlighet att träna kritiskt tänkande genom att erbjudas många tillfällen att ifrågasätta olika uppfattningar om ett ämne.

Uppmuntra dem att använda frågor som:

- Är den här informationen rimlig eller inte?
- Är informationen vinklad, och i så fall varför?
- Vilka källor bygger den på och varför används just de källorna?
- Vad är källornas relation till varandra och vilka värderingar förmedlar de?
- Om jag väljer att tro på informationen, varför gör jag det? Är det för att den stämmer överens med min världsbild och mina värderingar? Eller för att den är mest sannolik?
- Kan jag hitta fler källor som är oberoende av den första källan och som säger samma sak?

Lektionen Granska fejkade sidor på nätet fungerar som en bra ingång till samtal om vikten av att våga granska och ifrågasätta.

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

- Hur ska vi kunna lita på AI? artikel från Internetstiftelsen
→ www.internetstiftelsen.se/nyheter/hur-ska-vi-kunna-lita-pa-artificiell-intelligens
- Tidslinje hos Internetmuseum som förklarar internet på ett enkelt vis
→ www.internetmuseum.se/tidslinjen/www-vad-ar-skillnaden-mellan-internet-och-webben
- Så avgör sökalgoritmer vilka sökresultat du får på Google, artikel på internetkunskap.se
→ www.internetkunskap.se/sokkritik/den-som-soker-finner-men-vad-exakt-ar-det-vi-hittar
- Vi tar internet för givet, men vad är det egentligen? artikel på internetkunskap.se
→ www.internetkunskap.se/sa-funkar-internet/vi-tar-internet-for-givet-men-vad-ar-det-egentligen

Från andra aktörer

- En lektionsserie från Digiteket som tar upp olika aspekter av algoritmers betydelse på nätet
→ www.digiteket.se/kurs/algoritmer-sa-paverkar-de-din-vardag

I KLASSRUMMET

Även om varken digital kompetens eller informationssökning och källkritik ska ses som ett avgränsat kunskapsstoff "att bli klar med" kan det finnas fördelar med att under en period djupdyka i exempelvis hur man söker, granskar webbplatser, ställer källkritiska frågor, granskar och analyserar olika medieformat eller lär sig skilja fakta från åsikter i källor på nätet. Ett sätt är att arbeta med Digitala lektioner som en del i ett ämnesövergripande tema. Antingen genom att använda olika lektionsförslag i sin helhet eller välja delar ur lektionerna och komplettera med annat material.

Ta gärna hjälp av en skolbibliotekarie i din skola eller kommun, hen är expert på informationssökning och källkritik. Att hitta kollegor som liksom du håller utkik efter autentiska exempel att använda i klassrummet är också bra. Förutom tips på lektioner innehåller alla teman förslag på viktiga ord och begrepp, frågeställningar att lyfta med eleverna samt förslag på hur du kan inleda och avsluta temat. I anslutning till varje tema finns även tips på fördjupande och fortbildande material för dig som lärare. Mer om de enskilda lektionernas syfte och genomförande hittar du under fliken Lärarinstruktioner på Digitala lektioner.

TEMA

**INTERNET
OCH WEBBEN**

I det här temat får eleverna möjlighet att reflektera över vad internet är och vad internet och webben betyder för deras tillgång till information. Internet, nätet, är den största samlingsplatsen för information och innehåll som mänskligheten hittills producerat. Med en uppkopplad dator eller mobil kan den som vill snabbt ta del av stora mängder information från många olika källor. Vi kan fråga experter och kommunicera med människor som själva är trovärdiga källor eller som kan tipsa om andra trovärdiga källor. Internets tekniska struktur gör det enkelt att kopiera och katalogisera information från olika källor vilket gör det möjligt att överblicka och sammanställa uppgifter för att bilda sig en åsikt om i princip vad som helst.

Progressionen mellan stadierna i det här temat ligger främst i att starta samtalet om internet och webben där eleverna befinner sig i sin kunskap. Därför är frågorna att samtala om desamma för alla stadier i det här temat. Låt elevernas förmåga att resonera om abstrakta begrepp styra hur ni talar om internet och webben.

ORD OCH BEGREPP KOPPLADE TILL TEMAT: internet, webben, protokoll, domän, domännamn, webbplats, webbadress, självpublicering, länkar, url, yttrandefrihet

Samtala om

- vad internet är
- vad webben är
- vad en webbplats är
- det finns någon som bestämmer över internet
- vad vi använder internet till
- vad vi gör på webben
- hur människor gjorde det de idag gör på nätet innan internet fanns
- vilken slags information som finns på internet
- vem som får använda internet
- vem som får publicera och producera innehåll på nätet
- hur det som finns på nätet kan hamna på rätt plats
- vad skillnaden mellan .se, .nu, .eu, .org och .com är
- vad ett domännamn är

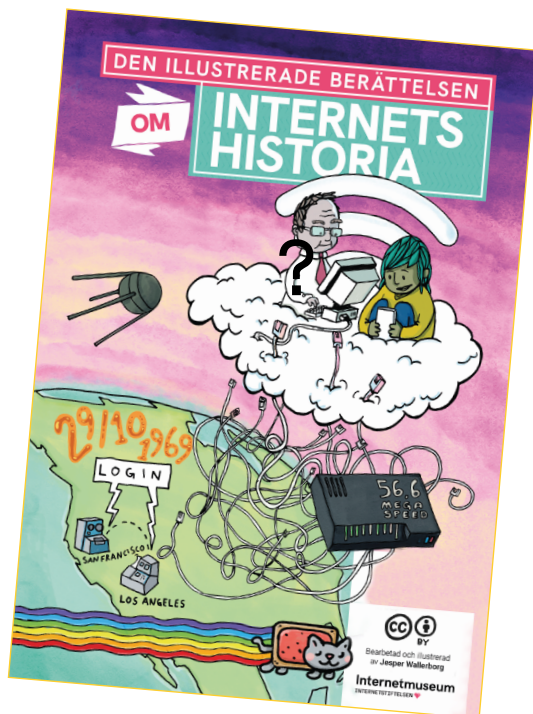
Årskurs F-3

Förslag - inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att titta på bilden "Den illustrerade berättelsen om internets historia" och samtala tillsammans med eleverna om vad internet och webben är. Ta vara på deras tankar och använd deras frågor och funderingar

för att uppmuntra dem att ta reda på mer om vad internet är och hur webben fungerar.

AVSLUTA temat genom att titta på bilden ni inledde temat med. Vad har eleverna lärt sig? Låt eleverna skriva förklarande ord i bilden.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Hur fungerar en dator?

→ www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-en-dator

Hur fungerar internet?

→ www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-internet

Vad kan datorn?

→ www.digitalalektioner.se/lektion/vad-kan-datorn

Prata om internet

→ www.digitalalektioner.se/lektion/prata-om-internet

Söktips – att hitta det man letar efter

→ www.digitalalektioner.se/lektion/soktips-att-hitta-det-man-letar-efter

Nyheter sprids i raketfart

→ www.digitalalektioner.se/lektion/nyheter-sprids-i-raketfart

Vad är internet?

→ www.digitalalektioner.se/lektion/vad-ar-internet-egentligen

Årskurs 4–6

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att titta på och samtala om videon Internet – så funkar det! från Internetstiftelsen.

AVSLUTA temat genom att be eleverna skriva en insändare där de argumenterar för varför det är viktigt att alla vet vad internet och webben är.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Hur fungerar en dator?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-en-dator

Hur fungerar internet?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-internet

Vad kan datorn?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vad-kan-datorn

Prata om internet

- www.digitalalektioner.se/lektion/prata-om-internet

Söktips – att hitta det man letar efter

- www.digitalalektioner.se/lektion/soktips-att-hitta-det-man-letar-efter

Nyheter sprids i raketfart

- www.digitalalektioner.se/lektion/nyheter-sprids-i-raketfart

Granska och förstå webbadresser

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-webbadresser

Vems är webbplatsen?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vems-ar-webbplatsen

Årskurs 7–9

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom läsa artikeln Är internet och www samma sak? som finns på internetkunskap.se. Låt eleverna arbeta parvis med att formulera tre frågor till artikeln. Tala om att frågorna ska användas i en quiz sammansatt av hela klassens frågor. De måste anpassa frågornas format till det quiz du väljer att använda. Här är några förslag: Kahoot, Quizlet, Mentimeter och Quizizz.

AVSLUTA temat med att ge eleverna i uppdrag att söka efter insändare, argumenterande texter eller debattartiklar om internet och webben. Välj ut en eller flera av texterna tillsammans och granska argumenten i dem.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Vad är internet?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vad-ar-internet-egentligen

Granska och förstå webbadresser

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-webbadresser

Tekniska lösningar inom kommunikations- och informationsteknik

- www.digitalalektioner.se/lektion/tekniska-losningar-inom-kommunikations-och-informationsteknik-for-utbyte-av-information

Prata om internet

- www.digitalalektioner.se/lektion/prata-om-internet

Vems är webbplatsen?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vems-ar-webbplatsen

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

- Internet – så funkar det! guide från Internetstiftelsen publicerad 2014
 - www.internetstiftelsen.se/guide/internet-sa-funkar-det
- Internetmuseum.se, museum med allt du behöver veta om internet och dess historia.
 - www.internetmuseum.se
- Var kommer informationen på nätet ifrån? podd från Digitala Lektioner med fokus på skola, undervisning och digital kompetens
 - www.digitalalektioner.se/podd/digitala-lektioner/var-kommer-informationen-pa-natet-ifran
- Vi tar internet för givet, men vad är det egentligen? artikel från Internetkunskap.se
 - www.internetkunskap.se/sa-funkar-internet/vi-tar-internet-for-givet-men-vad-ar-det-egentligen
- Är internet och www samma sak? artikel från Internetkunskap.se
 - www.internetkunskap.se/sa-funkar-internet/ar-internet-och-www-samma-sak

Från andra aktörer

- Så funkar internet, Karin Nygårds, Bonniers Carlsen, 2016
- Datorer och internet – hur funkar det? Seniorsurfarskolan program från UR
 - www.urplay.se/program/220653-seniorsurfarskolan-datorer-och-internet-hur-funkar-det
- Vår kodade värld, programserie UR
 - www.urplay.se/serie/216319-var-kodade-varld
- Vi förklarar digitala begrepp, programserie UR
 - www.urplay.se/program/206255-vi-forklarar-digitala-begrepp-internet

TEMA

INFORMATIONSSÖKNING

Fokus i det här temat ligger på att undersöka och förstå vad en sökning är, hur olika söktjänster fungerar och vad som styr sökresultaten. För många är sökning på nätet – antingen via söktjänster eller på en webbsida – något mycket abstrakt. Det är något vi bara gör utan att egentligen tänka närmre på hur det går till eller vilka sökresultat vi får. Ett kritiskt förhållningssätt till själva sökningen och till söktjänster är dock en central del av digital källkritik. Vid en sökning på nätet spelar ämneskunskaper en viktig roll. De behövs dels för att formulera användbara sökord, dels för att kunna överblicka sökresultatet och avgöra vad som är relevanta träffar. Därför är det en fördel att öva informationssökning tillsammans med eleverna eller låta dem arbeta med ämnen de redan kan en hel del om.

Inled temat med att ge eleverna en bild av hur vi gör när vi söker eller letar efter saker i andra sammanhang än på nätet. Det kan till exempel vara spännande att fundera tillsammans med eleverna om Alma, Emil i Lönnebergas mamma, hade tyckt att Krösa Maja var rätt person för Emil och Ida att söka kunskap hos. Eller om de i alla lägen skulle vända sig till Doris i Hitta Nemo för att få trovärdiga svar.

ORD OCH BEGREPP KOPPLADE TILL TEMAT: kategorisera, söka, sortera, värdera, söktjänst, sökfunktion, katalog, algoritm, artificiell intelligens, maskininlärning, databas, register, data, information, sökord, sökordsruta, sökspindlar

Årskurs F-3

Samtala om

- vad en källa är
- vad det betyder att söka efter något
- att söka och att hitta – är det samma sak?
- vad eleverna har sökt eller letat efter och hur de gjorde det
- när, i vilka olika sammanhang, man behöver leta eller söka efter något
- när eller varför det ibland kan vara svårt att hitta det man letar efter
- hur man kan göra för att spara något man vill kunna hitta senare
- ifall man alltid brukar hitta det man vill ha när man letar efter något och hur man gör om man inte gör det
- vad "söka på nätet" betyder
- vad en algoritm är

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat med att dela in eleverna i mindre grupper. Varje grupp får i uppgift att sortera en kategori av föremål, till exempel ett tjugotal bilder, knappar, strumpor eller blandade spelkort av olika slag. Grupperna ska ha en så stor

mängd och variation av den kategori de ska sortera så att de har möjlighet att göra det på flera olika sätt. Se även till att varje grupp får udda föremål som inte självklart hör ihop med de andra. Till exempel en djurbild i högen med bilder av människor och byggnader, knappar i särskiljande färg eller spelkort i en avvikande storlek. När eleverna är klara med sin sortering ska de kategorisera sina saker. De ska berätta, rita eller skriva ner hur de har sorterat sitt material. Uppgiften är att hitta ord som beskriver de egenskaper som föremålen har och som eleverna har utgått från när de har sorterat. Låt grupperna redovisa för varandra och samtala sedan om hur grupperna tror att deras sortering fungerar om någon letar efter till exempel en knapp med en viss färg och form, en särskild slags bild och så vidare. Tala om att det de nyss gjorde var att sortera och kategorisera. Berätta att all information – som bilder, videos, ljudfiler och texter – som finns på nätet också går att sortera och kategorisera och att det är det som gör att vi kan få tag på dem när vi söker. Berätta att de ska få lära sig mer om hur det går till och vad man behöver tänka på när man ska leta efter något på nätet.

AVSLUTA temat genom att söka tillsammans på ord som kan tillhöra olika kategorier. Variera mellan att låta sökresultatet visa bilder och text. Förslag på sökord: puma (kattdjur, sko- och klädmärke), jaguar (kattdjur, bilmärke), hundkoja (koja, bil), fluga (insekt, klädesplagg, något populärt), mask (djur, munskydd, ansiktsmask), tiger (djur, klädmärke, person, att vara tyst). Låt eleverna samarbeta med att komma på fler ord som har dubbla betydelser.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Söktips – att hitta det man letar efter

- www.digitalalektioner.se/lektion/soktips-att-hitta-det-man-letar-efter

Olika perspektiv på en källa

- www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Var inte en bildtjuv

- www.digitalalektioner.se/lektion/var-inte-en-bildtjuv

Välja källa: använd källkritiska frågor

- www.digitalalektioner.se/lektion/valja-kalla-anvand-kallkritiska-fragor

Hur fungerar en robot?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-en-robot-1-av-3

Årskurs 4–6

Samtala om

- vad en källa är
- hur man gör när man letar efter något
- hur det går det till att söka efter något på nätet
- var, hur och när eleverna har lärt sig att söka och hitta på nätet
- vad eleverna brukar söka efter på nätet
- vilka söktjänster eleverna känner till

- eleverna brukar hitta det de vill när de söker efter något på nätet
- vad det är som händer när någon skriver ett sökord i en sökordsruta
- vad ett sökresultat är och vad det innehåller
- vad en algoritm är
- vad AI och maskininlärning är
- vad algoritmer, AI och maskininlärning har med sökningar på nätet att göra

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att göra en analog sökövning tillsammans. Visa att du har en hel mängd bilder som du behöver elevernas hjälp att kategorisera. Berätta att du snabbt behöver kunna hitta rätt bild. Därför behöver du ord som beskriver varje bild. Hitta bilder av till exempel olika djur, aktiviteter, maträtter eller ansiktsuttryck – ett tips är att använda bilder från till exempel gamla memoryspel. Dela ut två bilder per par och låt paren skriva fyra beskrivande ord till sina bilder. Under tiden går du runt och antecknar orden de skriver och ritar en sökordsruta på tavlan. Skriv in ett sökord som du vet finns bland elevernas lappar med ord och låt paren som har en matchande bild sätta upp den på tavlan. Gör om detta några gånger. Fråga sedan om det är några par som skulle vilja "köpa" lite extra ord till sina bilder för att oftare få hamna på tavlan. Berätta för eleverna att det ni just gjorde var en väldigt enkel söklösning eller sökfunktion som liknar sökmotorer på nätet. Förklara likheten mellan deras köp av ord med hur företag gör för att köpa sig plats i söktjänster. Sök tillsammans på några vanliga föremål och granska sökträffarna för att se om ni kan se vilka som är annonser.

AVSLUTA temat med att tillsammans undersöka och pröva några olika söktjänster, till exempel Google, DuckDuckGo och Ecosia. Vilka verktyg som underlättar en sökning finns hos respektive söktjänst? Vad skiljer dem åt? Hur ser sökresultatet ut om ni söker på ett ord eller en aktuell händelse? Vilken av tjänsterna tror eleverna har flest sökspindlar i arbete?

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Undersök Google

→ www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-google

Undersök sökalgoritmer

→ www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-och-diskutera-algoritmer

Olika perspektiv på en källa

→ www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Sökkritik – testa Google

→ www.digitalalektioner.se/lektion/sokkritik-testa-google

Får jag använda bilden?

→ www.digitalalektioner.se/lektion/far-jag-anvanda-bilden

Undersök fria källor

→ www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Årkurs 7-9

Samtala om

- vad är en källa
- var, hur och när eleverna har lärt sig att söka på nätet
- vad eleverna brukar söka efter på nätet
- vilka söktjänster eleverna känner till
- eleverna brukar hitta det de vill när de söker efter något på nätet
- vad det är som händer när någon skriver ett sökord i en sökordsruta
- vad en träfflista eller ett sökresultat är och vad det innehåller
- vad en algoritm är
- vad AI och maskininläring är
- vad algoritmer, AI och maskininläring har med sökningar på nätet att göra

Förslag - inledning och avslutning av temat

INLED temat med att låta eleverna lista vilka olika faktorer de tror påverkar deras sökresultat på några stora söktjänster, till exempel Google och Youtube. Be dem komma på en för- respektive nackdel med att sökresultat inte är neutrala.

AVSLUTA temat genom att låta eleverna utifrån en valfri bild göra ett meme om informationssökning på nätet.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Undersök Google

→ www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-google

Undersök sökalgoritmer

→ www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-och-diskutera-algoritmer

Olika perspektiv på en källa

→ www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Sökkritik - testa Google

→ www.digitalalektioner.se/lektion/sokkritik-testa-google

Får jag använda bilden?

→ www.digitalalektioner.se/lektion/far-jag-anvanda-bilden

Undersök fria källor

→ www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

- Algoritmer, guide från Internetstiftelsen
→ www.internetstiftelsen.se/app/uploads/2021/01/algoritmer-internetguide.pdf
- Sökkritik - förstå dina flöden och sökresultat, artiklar och videor från Internetkunskap.se
→ www.internetkunskap.se/amne/sokkritik

- Sökkritik, ur ordlistan från Internetkunskap.se
→ www.internetkunskap.se/ordlista/sokkritik

Från andra aktörer

- Algoritmen, programserie från UR om algoritmers betydelse idag
→ www.urplay.se/serie/221020-algoritmen

TEMA

KRITISK GRANSKNING

Källkritik, både analog och digital, handlar om att granska och värdera trovärdigheten och relevansen i en källa. Det är vad eleverna får möjlighet att göra under arbetet med det här temat. På nätet kan en bild innehålla text som samtidigt länkar till en film där någon återger en ögonvittnesskildring. Vilken slags källa är bilden, texten, filmen och ögonvittnesskildringen?

Det som kan göra det svårt att värdera källor på internet är den stora mängden information. Samt att information på webben, som fungerar som ett spindelnät, ofta kopplas till ytterligare information genom länkar. I arbetet med det här temat är det viktigt att uppmärksamma eleverna på att en källkritisk granskning av den synliga informationen hos en källa ofta behöver kompletteras med ett kritiskt och analyserande förhållningssätt till källans syfte och ursprung. Ett tips är att låta eleverna komplettera den källkritiska metoden med enkel film- och bildanalys när de granskar källor med inslag av bild och film på nätet.

Progressionen mellan stadierna ligger främst i att starta samtalet om kritiskt tänkande och kritisk granskning där eleverna befinner sig i sin kunskap. Därför är frågorna att samtala om desamma för alla stadier i det här temat.

ORD OCH BEGREPP KOPPLADE TILL TEMAT: källa, källkritik, tillit, förtroende, trovärdig, relevans, avsändare, mottagare, syfte, granska, värdera, domännamn, webbplats, inlänkar, url

Samtala om

- olika typer av källor
- vad det innebär att tänka kritiskt
- vad källkritik är
- hur du avgör om du kan lita på det du läser, ser eller hör
- varför det kan vara viktigt att granska sådant vi läser ser eller hör innan vi använder det
- vad tillit betyder
- vilka källor ni känner tillit till och varför
- vad, vem eller vilka som är avsändare och mottagare på nätet
- hur du gör om en avsändare av information är anonym

Årskurs F-3

Förslag - inledning och avslutning av temat

INLED temat med att titta tillsammans på bilden ur lektionen Sant eller falsk - källkritik. Vad ser eleverna i den? Samtala om olika källor, om att bli lurad, om hur orden EXTRA och Nya rön får oss att reagera.

AVSLUTA temat genom att låta eleverna rita eller fotografera en situation när det är viktigt att vara källkritisk på ett klokt och bra sätt.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Vad är en källa?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vad-ar-en-kalla

Välja källa: använd källkritiska frågor

- www.digitalalektioner.se/lektion/valja-kalla-anvand-kallkritiska-fragor

Om källtillit åk F-3

- www.digitalalektioner.se/lektion/om-kalltillit-ak-f-3

Vad sprids på nätet?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vad-sprids-pa-natet

Nyheter sprids i raketfart

- www.digitalalektioner.se/lektion/nyheter-sprids-i-raketfart

Värdera källor: Är fågeln farlig?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vardera-kallor-ar-fageln-farlig

Årskurs 4-6

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att lyssna och titta på videon med visan Okända djur. Vilka djur kan ni se? Finns de? Om inte, hur kan de då finnas på bild? Låt eleverna göra egna okända djur. Rita, gör collage eller fotografera och redigera. Anpassa uppgiften utifrån elevernas kunskap och er tillgång till material eller digitala resurser.

AVSLUTA temat med att granska webbsidan Åsneryd. Du hittar uppgiften i lektionen Granska fejkade sidor på nätet.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Hur fungerar digitala källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-digitala-kallor

Vems är webbplatsen?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vems-ar-webbplatsen

Granska fejkade sidor på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-fejkade-sidor-pa-natet

Om källtillit åk 4-6

- www.digitalalektioner.se/lektion/om-kalltillit

Källkritik av bilder

- www.digitalalektioner.se/lektion/kallkritik-av-bilder

Granska skolans webbplats

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-skolans-webbplats

Granska syftet med skolans webbplats

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-syftet-med-skolans-webbplats

Varför behöver man vara källkritisk?

- www.digitalalektioner.se/lektion/varfor-behover-man-vara-kallkritisk

Vad är en källa?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vad-ar-en-kalla

Välja källa: använd källkritiska frågor

- www.digitalalektioner.se/lektion/valja-kalla-anvand-kallkritiska-fragor

Värdera källor: Är fågeln farlig?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vardera-kallor-ar-fageln-farlig

Reflektera kring digitala identiteter

- www.digitalalektioner.se/lektion/reflektera-kring-digitala-identiteter

Undersök fria källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Årkurs 7-9

Förslag - inledning och avslutning av temat

INLED temat med att berätta för eleverna att ni ska arbeta med att ta reda på mer om vad digital källkritik, kritisk granskning och kritiskt tänkande innebär. Gör lektionen En introduktion till källkritik åk 7-9. Uppmana sedan eleverna att samla egna exempel på sådant de möter på nätet som gör att de behöver sin förmåga att tänka kritiskt.

AVSLUTA temat genom att titta på de exempel eleverna har hittat i sin nätvardag som behöver en källkritisk granskning.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

En introduktion till källkritik åk 7-9

- www.digitalalektioner.se/lektion/en-introduktion-till-kallkritik

Vems är webbplatsen?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vems-ar-webbplatsen

När ska du vara källkritisk?

- www.digitalalektioner.se/lektion/nar-ska-du-vara-kallkritisk

Granska skolans webbplats

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-skolans-webbplats

Granska syftet med skolans webbplats

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-syftet-med-skolans-webbplats

Om källtillit åk 7-9

- www.digitalalektioner.se/lektion/en-introduktion-till-kalltillit

Granska konspirationer

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-konspirationer

Granska bilder

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-bilder

Granska fejkade sidor på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-fejkade-sidor-pa-natet

Undersök fria källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

- Så lär du ditt barn att tänka källkritiskt, artikel på internetkunskap.se
→ www.internetkunskap.se/foraldraskap/unga-och-kallkritik
- Så genomskådar du fejk på internet – här är fem knep, artikel från internetkunskap.se
→ www.internetkunskap.se/kallkritik/sa-genomskadar-du-fejk-pa-internet
- Varför är det viktigt med källtillit? podd från Internetstiftelsen med digital kompetens, skola och undervisning i fokus.
→ www.digitalalektioner.se/podd/digitala-lektioner/varfor-ar-det-viktigt-med-kalltillit

Från andra aktörer

- Fejkskolan, poddserie om kritiskt tänkande från UR
→ www.urplay.se/serie/218356-fejkskolan
- Källkoll, programserie om källor på nätet från UR
→ www.urplay.se/serie/221605-kallkoll

TEMA

**NÄTETS OLIKA
MEDIEFORMAT**

Innehåll på internet har många olika format – text, ljud, bild, video eller datorprogram. Format som ställer helt skilda krav på den som ska granska innehållet. En webbplats eller en social medietjänst kan innehålla många olika medieformat samtidigt och referera till många olika källor. Det gör det till en utmaning att bedöma källornas trovärdighet. Webbplatsen SO-rummet och spelsajten Roblox är två exempel. När man söker källor på nätet behöver man också lära sig urskilja olika genrer. Det kan till exempel handla om att skilja annonser från redaktionell text, vetenskapliga texter från personliga bloggar eller känna igen en dagstidnings olika texttyper.

Gå igenom, visa och påminn eleverna om att de kan använda traditionell text- film- och bildanalys för att få syn på syfte och budskap i text, rörlig bild, bilder och audio på nätet tillsammans med en källkritisk metod. Inled temat genom att tillsammans med eleverna göra en tankekarta som visar olika medieformat de möter på nätet.

Progressionen mellan stadierna ligger främst i att starta samtalet om olika medieformat och genrer där eleverna befinner sig i sin kunskap. Därför är frågorna att samtala om desamma för alla stadier i det här temat.

ORD OCH BEGREPP KOPPLADE TILL TEMAT: memes, vlogg, blogg, podd, audio, video, medieformat, hypermedia, åsikt, fakta, Wikipedia, manipulera, kommersiell

Samtala om

- olika typer av källor
- vilka olika medieformat ni känner till
- vilka medieformat ni litar mest på och varför
- hur man vet om något är en åsikt eller fakta
- varför och när det är viktigt att granska innehåll på nätet
- om och varför någon kan vilja lägga ut falskt eller manipulerat innehåll på nätet

Årskurs F-3

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att be eleverna hitta memes eller bilder på nätet som de gillar, tycker är roliga, konstiga, obegripliga och så vidare. I smågrupper får elever diskutera vad bilderna betyder och diskutera sina tolkningar. Har eleverna några egna favoriter?

AVSLUTA temat med ett grupparbete där eleverna gör varsin affisch med tips kring hur man kan granska det man ser, läser och hör på nätet.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Välja källa: använd källkritiska frågor

- www.digitalalektioner.se/lektion/valja-kalla-anvand-kallkritiska-fragor

Olika perspektiv på en källa

- www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Hur fungerar digitala källor?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-digitala-kallor

Bild som medel för att övertyga

- www.digitalalektioner.se/lektion/bild-som-medel-for-att-overtyga

Årskurs 4–6

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att låta eleverna lista alla de olika medieformat de kan komma på som finns på nätet. Gör en tankekarta tillsammans. Vilka av medieformaten tycker eleverna att det är viktigast att förhålla sig kritiska till? Diskutera varför de tycker som de gör.

AVSLUTA temat med att undersöka Wikipedia tillsammans. Välj ett ämne eller uppslagsord som är aktuellt eller som engagerar eleverna. Fokus ligger på att visa eleverna hur Wikipedia fungerar och vilka möjligheter användare har att källgranska det som står där.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Hur fungerar digitala källor?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-digitala-kallor

Om källtillit åk 4–6

- www.digitalalektioner.se/lektion/om-kalltillit

Källkritiskt granska Wikipedia-artikel

- www.digitalalektioner.se/lektion/kallkritisk-granska-wikipedia-artikel

Källkritik av bilder

- www.digitalalektioner.se/lektion/kallkritik-av-bilder

Granska Youtube

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-youtube

Undersök fria källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Bild som medel för att övertyga

- www.digitalalektioner.se/lektion/bild-som-medel-for-att-overtyga

Årskurs 7–9

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att samtalsgoogla. Kom överens om ett ämne ni vill veta mer om och googla på det. Välj gärna ett aktuellt ämne eller ett som det finns många åsikter om. Undersök sökresultatet med fokus på att hitta så många

olika typer av källor som möjligt, till exempel reklam, forskning, artikel, film, blogg med mera. Visa hur man begränsar sin sökning eller väljer att söka olika medieformat. Eleverna vet antagligen att de kan söka bilder, men känner de till att de kan välja att söka efter enbart artiklar eller vetenskapliga texter?

AVSLUTA temat med att genomföra lektionen Granska Youtube.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Källkritiskt granska Wikipedia-artikel

- www.digitalalektioner.se/lektion/kallkritisk-granska-wikipedia-artikel

Granska Youtube

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-youtube

Granska syftet med skolans webbplats

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-syftet-med-skolans-webbplats

Om källtillit åk 7-9

- www.digitalalektioner.se/lektion/en-introduktion-till-kalltillit

Granska bilder

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-bilder

Undersök fria källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Bild som medel för att övertyga

- www.digitalalektioner.se/lektion/bild-som-medel-for-att-overtyga

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

Skydda dig mot bedragare på nätet, guide från Internetstiftelsen

- www.internetstiftelsen.se/guide/skydda-dig-mot-bedragare

Därför ska du bry dig om källkritik, artikel från Internetkunskap.se

- www.internetkunskap.se/kallkritik/darfor-ska-du-bry-dig-om-kallkritik

Därför behöver du källtillit, artikel från internetkunskap.se

- www.internetkunskap.se/kallkritik/darfor-behoover-du-kalltillit

Deepfakes är här – nu kan datorn förfalska ditt ansikte, artikel från internetkunskap.se

- www.internetkunskap.se/kallkritik/deepfakes-ar-har-nu-kan-datorn-forfalska-ditt-ansikte

Från andra aktörer

Kjellkritik, poddserie om källor och källkritik UR

- www.urplay.se/serie/201748-kjellkritik

TEMA

SOCIALA MEDIER

I det här temat får eleverna möjlighet att reflektera kring vad sociala medier är och hur man förhåller sig kritiskt granskande till innehållet i sociala medier. Nätet och sociala medier används då och då som kommunikationskanal för den som vill sprida nedsättande rykten om privatpersoner, organisationer eller företag. Det är inte ovanligt att en lögn som spridits tillräckligt länge eller många gånger plötsligt accepteras som sanning. För den som använder sociala medier är det därför viktigt att vara medveten både om risken att själv bli lurad eller att sprida felaktig information vidare genom att dela saker som inte är trovärdiga.

Gränsen för vad som är ett socialt medium är inte självklar. Ursprungligen var det inte någon annan än användarna själva som bidrog med innehåll eller avgjorde vad som skulle delas i de sociala medierna. Så är det inte idag. Både Facebook och Twitter tar bort innehåll från sina plattformar och delning av innehåll från traditionella medier är idag till och med mer vanligt än kommunikation mellan vanliga användare i somliga sociala medie-tjänster. Inled gärna temat med att ge eleverna en definition av vad sociala medier är och fråga dem vilka av de appar och plattformar de använder som är sociala medier. Listan kommer att bli lång.

ORD OCH BEGREPP KOPPLADE TILL TEMAT: sociala medier, dela, avsändare, mottagare, influencers, konspirationsteorier, falska nyheter/fake news, tillit, viral, bias, värderingar, vinklad information, desinformation, trollfabriker, lobbyister, upphovsrätt, creative commons

Samtala om

- vad sociala medier är
- vilka som använder sociala medier
- vad vi använder sociala medier till
- hur sociala medier fungerar som källa
- vad som styr vad vi ser i sociala medier
- för- och nackdelar med sociala medier som källa till nyheter och information
- vem som har ansvar för att det som sprids i sociala medier är trovärdigt
- vad upphovsrätt är
- vad är en konspirationsteori
- vad bias betyder och hur det påverkar det kritiska tänkandet

Årskurs F-3

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat med att be eleverna rita och beskriva vad sociala medier är för något. Använd deras bilder och beskrivande ord för att samtala om vilka sociala medier de använder och vad de använder dem till.

AVSLUTA temat genom att genomföra lektionen Vem får se min bild? Anpassa innehållet och frågeställningarna till åldern på dina elever.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Nyheter sprids i raketfart

- www.digitalalektioner.se/lektion/nyheter-sprids-i-raketfart

Olika perspektiv på en källa

- www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Var inte en bildtjuv

- www.digitalalektioner.se/lektion/var-inte-en-bildtjuv

Hur fungerar digitala källor?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-digitala-kallor

Reflektera kring digitala identiteter

- www.digitalalektioner.se/lektion/reflektera-kring-digitala-identiteter

Hur används nätet?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-anvands-natet

Vem får se min bild?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vem-far-se-min-bild

Årskurs 4–6

Förslag - inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att låta eleverna undersöka vilka sociala medier som de och deras jämnåriga känner till och använder. Gör en gemensam enkätundersökning i klassen eller i skolan och sammanställ resultatet. Vilka sociala medier är mest använda? Varför är det så? Vilka sociala medier använder de inte alls? Vad beror det på?

AVSLUTA temat med att låta eleverna skriva, rita eller berätta om vad de skulle vilja påverka eller marknadsföra om de var influencers. Varför skulle de välja just det? Hur och var skulle de vilja synas?

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Hur fungerar digitala källor?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-digitala-kallor

Granska fejkade sidor på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-fejkade-sidor-pa-natet

Reflektera kring digitala identiteter

- www.digitalalektioner.se/lektion/reflektera-kring-digitala-identiteter

Vem får se min bild?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vem-far-se-min-bild

Granska bilden vi ger av oss själva på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-bilden-vi-ger-av-oss-sjalva-pa-natet

Bild som medel för att övertyga

- www.digitalalektioner.se/lektion/bild-som-medel-for-att-overtyga

Olika perspektiv på en källa

- www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Hur används nätet?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-anvands-natet

Vi är alla källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/vi-ar-alla-kallor

Årkurs 7-9

Förslag – inledning och avslutning av temat

INLED temat med att genomföra lektionen Vi är alla källor.

AVSLUTA temat med att skriva frågorna: Varför tror du att det sprids falska eller felaktiga nyheter i sociala medier? Vad är syftet med att vilja lura eller bedra människor i sociala medier? Låt eleverna diskutera vad de tänker och anteckna sina svar. Gå gemensamt igenom vad de har kommit fram till. Här är förslag som du vid behov kan fylla på med: reklamintäkter, klick för att kunna sälja annonser och tjäna pengar, slarvfel eller att nyheter publiceras för snabbt, missuppfattningar eller feltolkningar, skrämman/propagera, lobbyism/påverka, bias (att bara ha ett perspektiv och inte vilja se något annat än det), något som först är ett skämt börjar spridas som sanning.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Granska konspirationer

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-konspirationer

Ord och begrepp om information och desinformation

- www.digitalalektioner.se/lektion/forsta-ord-och-begrepp-om-information-och-desinformation

Vi är alla källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/vi-ar-alla-kallor

Vilka bilder får synas

- www.digitalalektioner.se/lektion/vilka-bilder-far-synas

Granska bilden vi ger av oss själva på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-bilden-vi-ger-av-oss-sjalva-pa-natet

Bild som medel för att övertyga

- www.digitalalektioner.se/lektion/bild-som-medel-for-att-overtyga

Granska digitala identiteter

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-digitala-identiteter

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

- Därför bör du veta vem som ligger bakom sakerna du delar, artikel från internetkunskap.se
 - www.internetkunskap.se/kallkritik/darfor-bor-du-veta-vem-som-ligger-bakom-sakerna-du-delar
- Så funkar artiklarna som alla vill dela, artikel från internetkunskap.se
 - www.internetkunskap.se/kallkritik/sa-funkar-artiklarna-alla-vill-dela
- Bekräftelsebias, ordlistan med förklaringar från internetkunskap.se
 - www.internetkunskap.se/ordlista/bekraftelsebias
- Hur styr normer vad du får se i sociala medier? podd från Internetstiftelsen om digital kompetens, skola och undervisning.
 - www.digitalalektioner.se/podd/digitala-lektioner/hur-styr-normer-vad-du-ser-i-sociala-medier
- Vad sprider du i sociala medier? podd från Internetstiftelsen om digital kompetens, skola och undervisning.
 - www.digitalalektioner.se/podd/digitala-lektioner/vad-sprider-du-pa-natet

TEMA

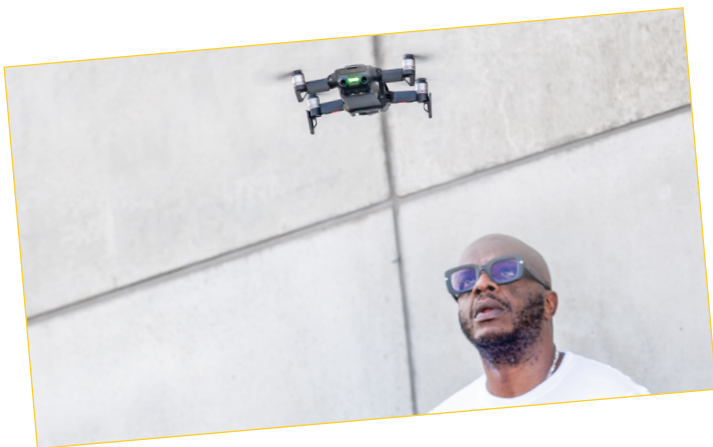
**MED BILDEN
SOM KÄLLA**

Temat ger eleverna möjlighet att reflektera kring bilden som källa till kunskap och information. I vårt moderna samhälle har bild – och olika typer av bildsymboler – en enorm betydelse för vår kommunikation och den information vi tar del av. Förmågan att förstå, tolka och analysera bilder och deras budskap är liksom förmågan att förstå, tolka och analysera tal och text något barn och unga behöver få chans att öva på.

Bilder innehåller mycket information och kan också väcka starka känslor. Genom de bilder vi möter får vi en uppfattning om världen och många är övertygade om att en bild alltid visar verkligheten. Men om en bild är missvisande, vad är vår uppfattning då värd? Och vad händer om vi grundar våra värderingar och fattar våra beslut utifrån bilder som inte gör verkligheten rättvisa?

Förslag för klassrummet

Använd bilderna med tillhörande frågor för ett samtal om bilders betydelse och funktion i vår digitala värld.

En drönare kan ta bilder nästan var som helst, ibland utan att de som syns på bilden ens är medvetna om att de blivit fotograferade. Hur påverkar det oss att man med dagens teknik kan ta bilder med perspektiv, vinklar och motiv som visar mycket mer eller något helt annat än det vi själva kan se med våra egna ögon?

Med filter eller enkel bildredigering kan du förändra hela ditt utseende på en bild på bara några sekunder. Vad tänker du om det? Vad är bra och vad kan vara dåligt med det?

Vad tycker du är viktigast när du är på en ny plats eller upplever något häftigt - att hinna fotografera och dela bilder eller uppleva så mycket som möjligt i stunden?

Listan med länkar är användbar för dig som vill hitta fler bilder att arbeta med tillsammans med eleverna. Du hittar allt från historiska bildklassiker till exempel på hur somliga influencers har manipulerat sina bilder i sociala medier.

- www.moderskeppet.se/live/dubbelgangarna-i-irak
- www.aftonbladet.se/nyheter/a/bnA393/omtalade-bilden-ulf-kristersson-vaxer-sa-det-knakar
- www.metromode.se/noje/influencern-johanna-olsson-fejkade-instagram-bilder-besvarar-nu-kritiken
- www.svt.se/nyheter/inrikes/retuscheringar-vi-minns
- www.fotosidan.se/cldoc/news/the-economist-i-blasvader-efter-bildmanipulering.htm

ORD OCH BEGREPP KOPPLADE TILL TEMAT: perspektiv, filter, manipulera, propaganda, källa, källtillit, källkritik, beskära, kontext, arrangerad bild

Samtala om

- vikten av att kunna tolka och förstå bilder
- bilders betydelse som källa
- olika sätt att manipulera bilder
- betydelsen av talesättet "en bild säger mer än tusen ord"
- nyhetsbilder och deras funktion i medier på nätet och i sociala medier

Förslag - inledning och avslutning av temat

INLED temat genom att ge eleverna i uppgift att rita vad de tror finns utanför ett nyhetsfoto du valt. Hitta ett nyhetsfoto i en dagstidning och kopiera ett exemplar till varje elev. De klistrar fast bilden mitt på ett A4- eller A3 papper och ritar/skissar vad de tror finns utanför det de ser på bilden. Låt eleverna jämföra sina förslag och tolkningar med varandra.

AVSLUTA temat med att be eleverna att fota varandra och därefter redigera sina bilder utifrån några olika syften med bilden. Använd de digitala verktyg de har tillgång till, mobiltelefonens bildredigeringsverktyg räcker långt. De ska alltså använda samma bild till olika versioner. Bilden ska till exempel: väcka ilska hos betraktaren, väcka sympati för personen på bilden, funka som marknadsföring för en skönhetsprodukt, få personen på bilden att se äldre ut, skrämma betraktaren.

Lektioner från www.digitalalektioner.se

Så får du använda källor på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-far-du-anvanda-kallor-pa-internet

Var inte en bildtjuv

- www.digitalalektioner.se/lektion/var-inte-en-bildtjuv

Får jag använda bilden?

- www.digitalalektioner.se/lektion/far-jag-anvanda-bilden

Vilka bilder får synas

- www.digitalalektioner.se/lektion/vilka-bilder-far-synas

Bild som medel för att övertyga

- www.digitalalektioner.se/lektion/bild-som-medel-for-att-overtyga

Källkritik av bilder

- www.digitalalektioner.se/lektion/kallkritik-av-bilder

Vad är upphovsrätt?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vad-ar-upphovsratt-och-hur-fungerar-det

Undersök fria källor

- www.digitalalektioner.se/lektion/undersok-fria-kallor

Olika perspektiv på en källa

- www.digitalalektioner.se/lektion/olika-perspektiv-pa-en-kalla

Hur fungerar digitala källor?

- www.digitalalektioner.se/lektion/hur-fungerar-digitala-kallor

Vem får se min bild?

- www.digitalalektioner.se/lektion/vem-far-se-min-bild

Granska bilden vi ger av oss själva på nätet

- www.digitalalektioner.se/lektion/granska-bilden-vi-ger-av-oss-sjalva-pa-natet

Fortbildande och fördjupande material

Från Internetstiftelsen

- Deepfakes är här - nu kan datorn förfalska ditt ansikte, artikel från internetkunskap.se
 - www.internetkunskap.se/kallkritik/deepfakes-ar-har-nu-kan-datorn-forfalska-ditt-ansikte
- När får du använda bilder från internet? podd från Internetstiftelsen med digital kompetens, skola och undervisning i fokus.
 - www.digitalalektioner.se/podd/digitala-lektioner/nar-far-du-anvanda-bilder-fran-internet

Från andra aktörer

- Fatta bilden, programserie från UR om att granska och analysera bilder
 - www.urplay.se/serie/216151-fatta-bilden
- Bilder att arbeta med: diskutera vad som finns utanför bilden, klipp ner/ta bort delar av en bild, ändra bakgrund
 - www.boredpanda.com/examples-media-truth-manipulation
- Bilder och verkligheter - visuell gemenskap på nätet, guide från Statens medieråd om bilder i kommunikation på nätet
 - www.statensmedierad.se/pedagogiska-verktyg/tips-till-pedagoger/bilder-och-verkligheter/material-bilder-och-verkligheter/bilder-och-verkligheter-introduktion

